

Bez umění? Zahyneme!

Činnost zdánlivě tak neproduktivní, jalová a nepotřebná jako je umění – někdy se mu také říká nadstavba – je biologicky a vývojově nesmírně důležitá. Hraje zásadní roli ať už ve vývoji lidstva, tak i ve vývoji jednotlivce a nemůže tedy vymizet... To říká Cyril Höschl. Všechny pádné důvody pro své tvrzení shromáždil v přednášce Neurověda a umění, kterou připravil společně se svým kolegou Filipem Španielem a přednesl naposledy v dubnu na 3. lékařské fakultě UK v Praze (její text otiskujeme na předcházejících stránkách). Je Cyril Höschl snílek, nebo zoufalý optimista? A jak je to vlastně tedy s uměním?

Z vaší přednášky jsem si odnesla závěr: umění nám dává schopnost chápat sebe a rozumět druhým. Když je pochopíme, když dokážeme předvídat jejich reakce, máme šanci přežít.

A přežijeme! Pro schopnost přežití je mimo jiné důležitý nervový systém tzv. zrcadlových buněk. Ten nám umožňuje nejen vžít se do toho, co druzí dělají, ale také pochopit, co zamýšlejí a co se patrně bude v nejbližších chvílích dít. Z vývojového hlediska tato schopnost skutečně dávala lidem možnost přežít, dokázali odhadnout reakce protivníka a bránit se či uniknout. Systém nervových buněk je přitom trénován mimoděk – dětskou hrou, hudbou. Ten trénink začíná žvatláním, písničkami a říkankami, které jsou naprosto nesmyslné, ale které hnětou a utvářejí nervový systém.

Dnes nemusíme bojovat o holý život. A dost lidí vám také řekne, že umění nepotřebují...

Amuzičtí jedinci, kteří všechno berou smrtelně vážně, pouze technicky a pragmaticky, postrádají smysl pro hravost a tvořivost a nepotřebují tedy umění, existují a jistě i přežijí. Bezesporu si dokážou obstarat obživu a dokázali by se třeba i ubránit nějakému útoku, ale jednají velmi prvoplánově, bez schopnosti vyznat se v sociálně náročnějších situacích.

Co si mám pod tím představit?

Jakmile by takový člověk vrostl do nějaké sociální skupiny, ostatní ho časem obehrají. Dotyčný zpravidla nemá schopnost sociální adaptace, neumí rozpoznat, co si asi tak ti druzí myslí, nedovede se vcítit, nechápe, že ten druhý také může cítit bolest, smutek, úzkost. Rovnice „já vím, že on ví, že já vím“, nefunguje. Tyto sociální úlohy vyššího řádu jsou bez tréninku zrcadlových buněk neřešitelné.

Pragmatik namítne, že ho nezajímají bolesti druhých, chce sám uspět. A to zvládne bez zrcadlových buněk.

Obávám se, že v náročnějších podmínkách a v sociální soutěži to nakonec nezvládne. Víte, já nevěřím, že existují lidé, co nemají emoce. I v té striktně vědecké nebo technické společnosti, kde si všichni zakládají na tom, že uvažují pouze logicky, pouze pragmaticky a pouze vědecky, ve chvíli, kdy řeší nějaký problém, třeba se přou o své stanovky, najednou jednájí vášnivě, intuitivně, víceméně iracionálně jako každý jiný člověk. Na tomto předpokladu je založena například Psychologie davu francouzského sociologa Gustava le Bona: když jde o rozhodování v zákonech nikoli přírodních, ale normativních – jako co je dobré, co je špatné, co je dobré pro skupinu, pro veřejnost, pro stát, pro nás – tak jsme si rovni a vědecká

průprava či pragmatické přesvědčení nás nijak nekvalifikuje.

Takže pak prohrává ten, kdo necvičil své zrcadlové buňky?

Je to hodně lapidárně řečeno, ale klidně se pod to podepíšu. Koneckonců, vědecký světový názor byl jedním z velkých omylů, vzpomínáte?

Na to se nedá zapomenout. Mimo chodem – vzpomenete si na umělecké dílo, které vás jako první zaujalo?

Paměť směrem do dětství je poměrně rozmazaná, člověk si spíš pamatuje elementární vjemy: jak vypadala domácnost, kde vyrůstal, co tam bylo za důležité figury, snad i předměty... Ale co z toho bylo nebo nebylo uměním, to v té době vlastně nebyl schopen rozlišit a dnes se to zpětně těžko rekonstruuje.

Mám v paměti jednu provzdu uložený obraz Čermákových Černoheřek. Už nevím, kde a kdy jsem ho viděla poprvé – tedy jeho reprodukci, že to jsou Černoheřky, jsem se dozvěděla až roky později, ale do té doby jsem si k tomu obrazu vymyslela několik vlastních příběhů. Vy něco takového v paměti uložené nemáte?

Pamatuju si na velký obraz Františka Emmlera s jakýmsi výjevem u řeky, s lodí

a budovou. Ano, obrazy, ty nás oslovují asi první. A pak také obrázky z pohádkových knížek. Některé z těch kreseb, jsou-li dobře stylizované, jsou až paradigmatické – třeba Ladovy obrázky. Já jsem také miloval dřevorytiny ve Verneovkách.

Dřív nás oslovují obrazy než slova?

Asi dřív obrázky. Říkanky, příznejme si, jsou poměrně stupidní a slouží spíš k pilování jazykové obratnosti.

Na milost nevezmete ani pohádky?

Jak se to vezme. Pohádky Boženy Němcové, Andersenovy či bratří Grimmů samozřejmě jsou uměním. Pakliže bychom však za pohádky považovali bajku o traktoru se čtyřmi zpátečkami nebo o elektrárně na řece Amudarje, tak to asi nebude to, co většinou máme uměním na mysli.

A co hudba? Kdy ta začíná působit?

Hned od narození nebo i před tím. Naplno osloví dítě ve školním věku.

Vy sám jste velmi dobrý klavírista.

Dobry klavirista? Žertujete, to už nejsem dávno, nemám čas cvičit. Bývalo.

A bývaly tedy doby, kdy jste musel volit mezi hudbou a medicínou?

Nemusel jsem volit. Měl jsem štěstí, že jsem vždycky chodil do školy a do hudby, které navštěvovala řada budoucích profesionálních muzikantů. Už tehdy byli mnohem lepší než já, takže jsem si uvědomoval, že moje cesta tudy nevede. Možná, že kdyby jich nebylo, tak bych byl nekriticky muzikantskou dráhu volil, ale protože jsem měl včas zpětnou vazbu, uvědomoval si, že k profesionálnímu muzicírování je zapotřebí ještě něco víc.

Pomohlo vám umění v práci psychiatra?

Pro psychiatra má umění dvojitý význam. Ten jeden je přímo profesní, když se kolegové věnují arteterapii jako jednomu ze způsobů psychoterapie nebo muzikoterapii. Sám jsem takhle používal v po-

čátcích svého psychiatrického působení Orffovy nástroje, s jejichž pomocí pacienti ve skupině vyjadřovali nonverbálně své stavy. Ale to nemluvíme o významu umění v širokém slova smyslu, toto je spíš jeho využití k jiným účelům.

Pomáhá také umění vám osobně?

Nepochybně. Jeho druhá role je totiž kompenzační; netýká se jenom psychiatrie, ale mnoha jiných oborů lidské činnosti. Pro medicínu je ale asi zvláště důležitá, neboť je protiváhou každodennosti, při níž se lékař vystavuje neustálé konfrontaci s lidským neštěstím, utrpením nebo nepřízní osudu. Někoho to deptá, až časem vyhoří, někdo zcyničtí... Myslím, že díky umění se mnohým ještě nic takového nestalo.

Co pomáhá víc? Muzika, divadlo, literatura?

To nesmírně záleží na založení a na předchozí průpravě. Jsou kolegové,

I kdyby padly všechny *státní dotace*, budeme stejně hrát, malovat...

kteří se rádi odreagovávají tím, že si kreslí nebo malují, a pak jsou zase jiní, kteří se odreagují tím, že hrají. A nebo jen poslouchají, chodí na výstavy, čtou knihy... Prostě někoho daleko víc oslovuje hudba a někoho víc literatura, výtvarné umění. Já jsem vždycky primárně spíš konzumentem muziky, výtvarno přišlo až později a sekundárně.

Je lékař, který hraje na nějaký hudební nástroj, jiný ve svých schopnostech vnímání než ten, co jen chodí jako posluchač na koncerty?

Z čistě neurovědního hlediska, když sama hrajete na nějaký nástroj a vidíte a slyšíte někoho hrát, tak se ve vašem mozku odehrává cosi odlišného od toho, kdo sám tu zkušenost nemá. To se dá dneska objektivizovat. Systém zrcadlových buněk se zapřahuje a zaměštnává jinak u posluchače, který sám ví, co to je hrát, než u posluchače, který to neví a pozoruje činnost, kterou sám neumí a nikdy nedělal. V pasivním provedení nemá umění zdaleka takový význam, jako když ho sama provozujete.

Dá se na reakcích mozku poznat, že víc prožíváte muziku než třeba divadlo?

Teoreticky by se to dneska už objektivizovat dalo, protože s využitím akustických evokovaných potenciálů se dá například zjistit, jak konsonantně, to znamená souladně, nebo disonantně čili neladně kdo jakou hudbu vnímá. Také se dá už rozpoznat, které oblasti v mozku se aktivují při prožívání pozitivního pocitu, to znamená libostního, slastného a při prožívání negativního pocitu. Problém je v tom, že jeden a tentýž podnět někdo hodnotí jako příjemný, má ho rád, pověsil by si ho na zed', a kdybychom mu udělali vyšetření pomocí zobrazovacích metod, které by umožnilo sledovat regionální aktivitu v jednotlivých oblastech mozku, viděli bychom, že se v něm aktivují libostní struktury, ale přitom

tentýž podnět u jiného člověka by nic neaktivoval, anebo by dokonce aktivoval struktury, které se zapojují při pocitu negativním.

Tedy absolutní krása neexistuje.

Neexistuje univerzální krásno, ani univerzální ošklivost. Při pokusech, kdy se v mozku pátrá právě po oblastech, které reagují na umění, se to dělá tak, že pokusná osoba dostane sérii obrazů, kterou ohodnotí podle toho, jestli se jí to líbí, nelíbí nebo je to neutrální. Pochopitelně, někomu se víc líbí to, jinému ono, ale když se jim potom snímá mozková aktivita s využitím pozitronové emisní

Cyril Höschl (1949)

- Ředitel Psychiatrického centra Praha a Centra Neuropsychiatrických studií v Praze
- Profesor psychiatrie na 3. lékařské fakultě UK a na lékařské fakultě Univerzity P. J. Šafárika v Košicích
- Se svou ženou, akademickou malířkou Jitkou Štenclovou, vychoval čtyři děti
- Mezi svými přáteli má pověst skvělého klavíristy, byť se dnes tomuto označení vehementně brání.

tomografie nebo funkční magnetické rezonance, ukáže se, že bez ohledu na individuum a bez ohledu na typ obrazu, je při libosti aktivována stejná struktura. Ať už se jednomu líbil jeden obraz a druhému jiný, výsledek byl podobný, tedy prožitek určité krásy, která byla odečtena od neutrálního stavu.

Máte vy sám dnes obraz, ke kterému se často vracíte, nebo skladbu, kterou rád hrajete?

Spíš poslouchám muziku. Ale té je tolik a je pro různé situace tak specifická... Byl by to dlouhý seznam. Velice záleží na rozpoložení, konkrétní náladě a taky na tom, co oně chvíli předcházelo. Když slyšíte něco třikrát za sebou, dostanete chuť na něco jiného, ale když už jste dlouho něco neslyšela, tak se k tomu třeba zase vrátíte. Je to jako s jídlem.

Co si dnes pustíte, až přijдете večer domů?

Pustím si počítač.

Takže umění je také luxus, který si nemůžete z časových důvodů dovolit?

Tak to není! Chci jen říct, že někdy je docela příjemné neplánovat, nechystat se, nechat to spíš na situaci a na tom, jak se věci vyvinou. Když přijдете domů, jste daleko radši, když je v televizi něco zajímavého, než když si musíte vybírat ze své fonotéky. Včera jsme byli na úžasném koncertě. Kdyby se mě někdo zeptal, co si večer pustím, nenapadlo by mě Šostakovičovo klavírní trio. Ale ono bylo na programu a bylo úplně úchvatné. Zážitek, na který budu vzpomínat. A někdy si ho určitě ještě zase dopřeju.

O osud umění se tedy ani na začátku 21. století nemusíme strachovat?

Bez umění to prostě nejde. Lidi bez něj nedokážou žít. I kdyby už žádné státní dotace nikdy nebyly, nic zásadního se nezmění. Prostě si jen budeme zase sami někde něco brnkat... ■